

LUND UNIVERSITY

Kandidat Sprinchorn och sjönöten

Till 145-årsminnet av Trapa natans återupptäckt och 100-årsminnet av dess utrotning
Tersmeden, Fredrik

Published in:
Professorsinstallation

2016

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Tersmeden, F. (2016). Kandidat Sprinchorn och sjönöten: Till 145-årsminnet av Trapa natans återupptäckt och 100-årsminnet av dess utrotning. I *Professorsinstallation: Lunds universitet, aulan, 14 oktober 2016 kl 16.00* (s. 44). Lunds universitet, Sektionen kommunikation. <http://www.lu.se/sites/www.lu.se/files/broschyr-professorsinstallation-lunds-universitet-14okt2016.pdf>

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Kandidat Sprinchorn och sjönöten

TILL 145-ÅRSMINNET AV *TRAPA NATANS* ÅTERUPPTÄCKT OCH 100-ÅRSMINNET AV DESS UTROTNING

Ett omfattande och intressant – men inte särskilt utnyttjat – material i Universitetsarkivets samlingar är de så kallade termins- eller nationstabellerna.¹ Ända från slutet av 1600-talet skulle nationerna regelbundet insända sammanställningar över sina medlemmar till universitetet. Under de första hundra åren synes antingen inlämnandet eller bevarandet av dessa tabeller ha skötts litet si och så, men från 1700-talets slut och fram till 1964 finns en i princip heltäckande svit av handlingar som termin för termin förtecknar varje enskild student vid universitetet. Och särskilt under 1800-talet innehåller dessa tabeller en rikedom av personhistoriska upplysningar om de individuella studenterna. De exakta uppgifterna varierar något över tid, men sådant som kan förekomma, utöver namn och bostadsadress, är studentens ekonomiska villkor, vilka föreläsningar vederbörande följer och tillämnat yrkesval. Därtill infordrades ibland uppgift även om studentens göranden utanför terminstid, alltså på loven.

Slår man upp en sådan tabell för Skånska nationen vårterminen 1871² finner man bland de allra mest nyantagna studenterna en 20-årig Carl Sprinchorn, son till en bagare i Lund. Som "Tillernadt vitæ genus" – alltså framtida yrkesval – anger han "Prest". Studiemässigt säger han sig främst läsa latin innevarande termin, men följer också historikern Odhners föreläsningar. Unge Sprinchorn verkar alltså ha haft sin studieinriktning ganska klar för sig, men på en punkt svarar han mindre säkert. I kolumnen "Hvarest vistandet blir mellan Terminerna" har han skrivit "obest[ämt]".

En annan kolumn har Sprinchorn valt att lämna helt tom, nämligen den "Om Condition äges eller sökes". "Condition" syftar här inte på fysisk uthållighet utan är en äldre benämning på arbete som

privatlärare, så kallad informator.³ I en tid långt innan det fanns statliga studielån var denna typ av sidoarbete under loven (och även under pågående terminstid) en viktig försörjningsmöjlighet för fattiga men begåvade studenter, och att tabellen ställer frågan om sådan tjänst önskas indikerar att universitetet rentav åtog sig ett slags arbetsförmedlande roll i sammanhanget.

Trots att Sprinchorn valt att inte fylla i något om önskad kondition skulle hans "obestämda" lovplaner dock snart komma att bestämmas just i form av en sådan anställning. En sommardag i juli 1871 finner vi honom nämligen som informator för två skolgosar, bröderna Henrik och Harder Santesson, uppe i Nordostskåne, närmare bestämt i en båt i Ranviken i sjön Immeln. Det är där de tre ynglingarna gör en botanisk upptäckt som inom kort skall få deras namn att gå genom både dags- och fackpress.

PEDAGOG I NATURMILJÖ

Innan vi går närmare in på denna upptäckt kan man förstås undra: varför bedrev en utpräglad humaniorastudent och tillämnad teolog sin undervisning ute i naturen samtidigt som man uppenbarligen studerade växter? Sprinchorn hade ju därtill bedrivit sina tidigare studier vid Lunds Katedralsskola, ett läroverk som vid tiden var känt för en utpräglat klassisk bildningsprofil, och vars rektor Gustaf Magnus Sommelius såg naturkunskap som något närmast onödigt – vid ett tillfälle skall han ha uppmanat en elev som med intresse bedrev entomologiska studier i skolans damm att "Gå hem och läs över din grekiska, det är mycket bättre".⁴

Svaret är att Sprinchorn trots denna utbildningsmiljö uppenbarligen ändå själv odlade ett starkt naturintresse. Och att han även tidigare hade kombinerat undervisning med naturupplevelse, därom har en

Att Carl Sprinchorn återvände till Immeln även efter den skickesediga sommaren 1871 bevisas av denna målning utförd av en Linda Cederblad. Enligt påskrift på baksidan visar den en utfärd på Immeln i juni 1877 och de avmålade personerna identifieras som "Fröken G. von Düben", "Stud. Elis [eller möjligen Elof?] Cederblad", "Kand. C. Sprinchorn", "Fröken Louise af Petersens", "Fröken Jenny Cederblad" och "Hunden Posse". Tavlan ägs i dag av en av Carl Sprinchorns sonsöner, pol mag Staffan Sprinchorn. Foto: artikelförfattaren.

annan, några år yngre katedralskoleelev vittnat. Det är stadsläkaren Nils Sjöberg som i en minnesbild berättar hur han som tolvåring beslöt sig för att, av ekonomiska skäl, söka läsa in hela tredje klass. Den som då anlätades som privatlärare för att över sommarlovet hjälpa Sjöberg härmed var en sjuttonårig elev i samma skola, "[t]rots sin ungdom [...] en förträfflig lärare och därtill en ovanlig yngling", nämligen just Carl Sprinchorn. Härom skriver Sjöberg:

Kom så sommarferien 1868, som i sin helhet blev egnad åt studier. Carl Sprinchorn följde med till mitt lantliga barndomshem, en liten gård, som min far ägde i Söderviddinge femton kilometer från lärdomsstaden, och här kamperade vi i samma rum under alla dessa veckor. [- -] Han ägde uthållighet och arbetslust i ovanlig grad och

dessutom det frejdiga mod, som övertygelsen, att svårigheter finnas till endast för att övervinnas, alltid giver. [- -] Visserligen steg jag ej upp med solen, men före kl. 7 f. m. var jag under veckans sex arbetsdagar redan i full fart med bok eller penna. Men lektionerna ägde ofta rum under bar himmel, t. ex. under syrénhäcken i trädgården o. a. I likhet med peripatetikerna⁵ använde vi ofta tiden för våra botaniska utmarscher i trakten till repetition av latinska grammatiken, Euclides satser eller delar av svenska historien. Och det var liv och lust i arbetet, och skämtet var heller icke bortglömt.⁶

Sprinchorn synes alltså ha tillämpat samma typ av friluftspedagogik med bröderna Santesson och tack vare detta kom deras namn att knytas till en historisk upptäckt: fyndet av sjönöt, *Trapa natans*, i just Immeln.

Ett av Carl Sprinchorn själv i augusti 1871 insamlat exemplar av *Trapa natans* ingår ännu i Biologiska museets samlingar. Foto: Patrik Frödén.

EN ANVÄNDBAR VATTENVÄXT PÅ TILLBAKAGÅNG

Sjönöten är en vattenväxt som trivs i grunda, näringsrika sjöar och vattendrag med dyg botten. Från denna botten sträcker varje planta en 10 à 15 delvis luftfyllda stänglar, vilka kan bli uppemot en meter långa och slutar i en bladrosett som flyter på vattenytan likt en näckros. Dess blomma pollineras genom insekter ovan vattnet, men resultatet, det nötformiga, cirka 5 centimeter breda frö som givit växten dess svenska namn, utvecklas sedan något under vattenytan, och faller så småningom till botten där det kan dröja i upp till tolv år innan det gror och ger upphov till en ny planta.⁷

I vår tid återfinns sjönöten växande i delar av såväl Europa som Afrika och Asien (inklusive ett örike som Filippinerna). I Kina och Indien vet man att människan aktivt odlat växten i minst 3000 år och den har även i relativt modern tid inplanterats i Australien och USA. Särskilt på sistnämnda plats har åtgärden dock varit alltför framgångsrik, och amerikanska myndigheter betraktar numera *Trapa natans* som en invasiv art, vilken stör ekosystemen i sjöar genom att sänka syrenivåer och att genom sina blad minska ljusinsläppet under vatten.⁸ I Europa gäller däremot det motsatta problemet. Från att historiskt ha varit utbredd långt upp i Skandinavien och på hela kontinenten är sjönöten numera veterligen utdöd i det förra området och sällsynt i nord- och mellaneuropeiska områden som Tyskland och Baltikum.

Ungefär samtidigt som Sprinchorn och hans elever fann levande sjönöt i Immeln började man också göra omfattande fynd av subfossila sjönötsfrukter i Sverige, inte minst genom de torvmarksundersökningar som genomfördes av Sveriges geologiska undersökningar. Dessa fynd gav vid handen att växten under förhistorisk tid – inte minst under bronsåldern – haft en omfattande utbredning i landet, med en nordlig växtgräns sträckande sig ända upp till södra Norrland.⁹ Fynden inspirerade den kände historikern Carl Grimberg att i ett supplementband till sitt verk *Svenska folkets underbara öden* lägga in en nästan sidolång fotnot om sjönöten och dess förmodade betydelse som föda för Sveriges stenåldersbefolkning.¹⁰ Sjönötens frukt är nämligen ätbar och kan både rostas och malas till mjöl för bakning.

När sjönöten väl börjar avsätta skriftliga spår i Sverige är det också växtens ätbar- och därmed nyttighet som står i fokus, vilket är inte konstigt då detta är under 1700-talet – det ekonomiska nyttotänkandets århundrade framför andra. Den förste svensken att i tryck alls nämna sjönöten är, föga förvånande, Linné. Han omnämner den dock bara kort i sin *Flora Svecica* (1745) med angivande av ett antal växtplatser i Småland och Östergötland, och i andra upplagan (1755) med en tillagd brasklapp om att han inte personligen har sett växten på plats.¹¹ En av Linnés studenter, Johan Hjorth, hade dock 1752, under blomsterkungens presidium, disputerat på en avhandling om bland annat just sjönöten, vilken sedan även utgavs i utökad

svensk översättning under titeln *Plantæ esculentæ patriæ, eller Våra inländska äteliga växter*, och här är det just *Trapa natans* betydelse för folkförsörjningen som framhålls:

Trapa, Ankar-nötter, Östergöthl. Sjö-nötter. Äro hos oss sällsynte, men torde kunna lätt förökas; emedan de wäxa i sött watten, i sjöar och floder, där som winterkölden icke kan skada dem. Nötterne äro smakelige och födande som mandlar, och nästan så stora, brukas derföre utomlands at ätas efter måltiden, och säljas dageligen på torgen i VENEDIG och annorstädes, hwarest de kallas JESUITER-nötter, Genom dessas planterande kunde större delen af våra sjöar och kärnar göras frukbar, som wore en wigtig sak i Landt-hushållningen, och är af ingen förr påtänkt.¹²

Enstaka försök att inplantera sjönöt utöver i de vatten där den naturligt stod att finna under 1700-talet tycks också ha gjorts; bland annat omtalas att soldater skall ha fört med sig sjönötter hem från pommerska kriget (1757–1762) och planterat dessa ”i sjöarna wid deras boställen”.¹³ Som helhet kom sjönötens vidare öden under det artonde seklet dock att gå i borttynandets tecken. Av olika orsaker – utöver ett kallare klimat (som redan från och med järnåldern minskat växtens utbredning) bland annat fiske med nät och not som fastnade i plantorna samt utdikningar – blev den redan ganska rara växten allt sällsyntare, och runt år 1800 antogs den helt ha dött ut.¹⁴ Därav det sensationella i Carl Sprinchorns fynd sju decennier senare.

VARNING FRÅN HÄNGIVEN BOTANIST

Sjönötens återupptäckt fick som sagt dess – och dess upptäckares – namn att gå genom både dags- och fackpress, och blev startskottet för en flod av vetenskapliga publikationer om *Trapa natans* – ”floristiskt och ekologiskt, morfologiskt och paleontologiskt” – under de kommande decennierna.¹⁵ Carl Malmström publicerade 1920 en bibliografi över litteratur i ämnet, omfattande inte mindre än 82 titlar.¹⁶ Upptäckten ledde också till en våg av exkursioner till fyndplatsen, inte bara av svenskar utan även från Danmark där växten redan var utdöd.¹⁷ Från läroverket i Kristianstad gjordes årliga exkursioner till Ranviken som lärde generationer av skolbarn var den sällsynta växten

Frukt av sjönöt i Biologiska museets samlingar.

Foto: artikelförfattaren.

fanns.¹⁸ Det var ett faktum som väckte farhågor hos vissa.

En av de allra första publikationerna att rapportera om Sprinchorns fynd var den samma år grundade facktidskriften *Botaniska notiser*, utgiven i Lund. Dess grundare och redaktör var Otto Nordstedt (1838–1924), under många decennier något av en levande institution inom Lunds botanisk-akademiska värld. Med personlig härstamning från Linné hade Nordstedt bland annat studerat under den store algologen Jacob Georg Agardh i Lund, och efter en kortare period som läkare hade han återvänt till sitt *alma mater*, där han var amanuens från 1873 och konservator från 1880. De relativt ringa tjänstetitelnarna till trots var Nordstedt en högst respekterad begåvning som i sinom tid belönades med både hedersdoktorat och professors namn. Hans passion för ämnet var sådan att det berättas att han smitit från sin egen disputationfest för att ”med fracken utbytt mot arbetsrocken” i stället återfinnas med ”ögat över mikroskopets okular”. För ”samtida Lundabotanister av alla riktningar” skall han ha varit ”en ständigt tjänstvillig rådgivare och

insiktsfull hjälpare”, därtill med ett stort internationellt nätverk via korrespondens.¹⁹

Denne man, ”liten och spenslig, mörklagd, sprittande livlig, vig och rörlig”, var nu inte bara en av de första att skriva om fyndet av sjönöt. Han var även den förste att varna för ett påtagligt hot mot den återupptäckta arten. I sin tidskrift skrev han att “[s]om *Trapa* är en enårig växt och frukterna mogna sent, kan den lätt utrotas, såsom på andra ställen i Sverige skett, såvida den ej skonas af fiskare och botanister”.²⁰ Nordstedt var inte ensam om att hysa denna fruktan, särskilt beträffande det senare av de två hoten. I november samma år mottog Nordstedt ett brev från en kollega i Uppsala, sedermera professorn i botanik Thore M Fries, i ämnet:

Nödvändigt är, att kraftiga mått och steg vidtagas för att skydda den [sjönöten] för utrotning. Hör efter hvad arrendet af fiskrätten etc. till den lilla bugt, i hvilken *Tr.* finnes, skulle kosta. Kunde ej Lunds botaniska sällskap förvärfva sig besittningen deraf och sedan fredlysa den vid högt vite? Eller skola vi, några få, bilda ett bolag? Om plikten för enhvar, som sökte utan tillstånd plundra, sattes t. ex. till 20 à 25 Rdr. [riksdaler] samt angifvaren erhöles böterna, så skulle man nog hafva god hållhake. Något måste göras, annars komma hungriga gräsläsare nästa år i massa – och då adieu lilla *Trapa*.²¹

Några år senare, 1877, publicerade Nordstedt i sin tidskrift även en maning från Köpenhamnsprofessorn Johan Lange om att förskona växten från ”ytterligare plundring”.²²

HUNDRAPOÄNGARE PÅ VÄXTBYTESMARKNADEN

Fries hänvisar i sitt brev 1871 till ”Lunds botaniska sällskap”. Bortsett från att namnet var fel – det skulle varit ”Lunds botaniska förening” – så var förslaget logiskt då Nordstedt inte bara var en ledande kraft inom detta sällskap (vid tidpunkten var han dess sekreterare²³) utan också varit mannen bakom dess instiftande 1858.²⁴ Fries förslag ledde dock, Nordstedts egna varnande ord till trots, inte till någon åtgärd, och tvärtom tvingas man i efterhand konstatera att den roll Lunds botaniska förening kom att

spela i sjönötens moderna historia i första hand blev destruktiv. Skälet härtill hette ”växtbyte”.

För att förstå det följande måste man beakta vilken utbredd företeelse växtsamlande var vid denna tid. Inom skolundervisningen utgjorde den ”en av hörnstenarna inom biologiundervisningen” där varje elev förväntades samla in och pressa omfattande mängder växter till sina herbarier, och där inte sällan lokala bytesföreningar bildades för att maximera antalet arter i medlemmarnas respektive samlingar.²⁵ Även bland vuxna entusiaster långt utanför de botaniska fackmännens skrå fanns dock ivriga växtsamlare. Detta var en folkrörelse till naturkunnighetens fromma som de akademiska botanikerna naturligt nog gärna ville understödja, och det gjorde man på främst två sätt: genom publicerandet av ”poängförteckningar” för växter och genom arrangerandet av konkreta, omfattanden utbyten av växter samlare emellan.

Poängförteckningarna över svenska kärlväxter publicerades gemensamt av de botaniska föreningarna i Uppsala och Lund. Precis som i senare tiders kataloger för till exempel mynt- och frimärkssamlare förtecknades växterna här med sina respektive värden, dock inte uttryckta i reda penningbelopp utan genom ett inbördes poängsystem med en skala från 5 till 100.²⁶ Som poängsättningen styrdes av tillgång och efterfrågan blev resultatet logiskt nog: ju sällsyntare växt desto högre poäng – och således värde som ”skiljemynt” samlare emellan. Sjönöten är härvid ett talande exempel: den åsattes bums efter Sprinchorns fynd det högsta värdet, 100 poäng, vilket den behöll till 1876. Därefter fluktuerade värdet mellan 80 och 90 poäng. ”Ej underligt att exemplaren funno strykande åtgång” skriver Otto Gertz i *Skånes natur*, årgång 1925.²⁷

Växtbytena innebar det praktiska omsättandet av den byteshandel poängsystemet möjliggjorde. Det fungerade helt enkelt så att såväl föreningens egna medlemmar som allehanda externa samlare lämnade in de pressade växter man önskade byta mot andra. Därefter verkställde föreningen och dess frivilliga medarbetare genom ett intensivt sorterings-, gransknings-, katalogiserings- och räknearbete i flera steg de önskade transaktionerna. För sitt besvär hade föreningen i gengäld rätt att ta ut en viss andel (10% av det samlade poängvärdet) av de inlämnade

Administrering av växtbyte i Lunds Botaniska Förening 1918. Bildkälla: *Jubileumsskrift till högtidlighållandet av Lunds botaniska förenings 75-årsjubileum* (Lund 1933).

växterna till sina egna herbarier, vilka bland annat användes i studiesyfte.²⁸

Inlämnade växter bokfördes noggrant, och vi kan därför se precis hur många exemplar av *Trapa natans* som lämnades in för byte åren efter dess återupptäckt. Redan 1871 inlämnades 37 exemplar, 1872 25 stycken, 1874 visserligen bara 5 men därefter, 1876, hela 103 stycken – och dessa sista alla inlämnade av en och samma person!²⁹ Man kan därutöver bara föreställa sig hur många ytterligare exemplar som insamlades av enskilda "gräsläsare" utanför det organiserade växtbytet, och förstår då lätt varför Carl Malmström i en uppsats 1920 talade om "ett formligt utrotningskrig" mot arten.³⁰ Det var också ett krig, får man säga, där lundensiska akademiker var starkt medskyldiga. Förvisso var Botaniska föreningen en från universitetet juridiskt åtskild organisation, men kopplingarna till lärosätet och dess botaniska institution var så påtagliga att verksamheterna kan ses som nästan organiskt sammanvuxna. Personkopplingarna var legio (som redan nämnts var Nordstedt 1871

föreningens sekreterare, ordförande vid samma tid var adjunkten Fredrik Areschoug som några år senare blev professor), aktiviteterna – däribland växtbytet – ägde ofta rum i universitetets lokaler, universitetets botaniska museum hade förtursrätt till inlämnade växter, och under en kortare period var ett aktivt deltagande i föreningens växtbyte till och med ett krav för att få tentera i växtkännedom!³¹

Viss ruelse synes också i efterhand ha drabbat de skyldiga. När Olof Tedin till Botaniska föreningens 75-årsjubileum skrev om växtbytets historia var hans perspektiv i och för sig övervägande positivt och nostalgiskt – han talade om "goda och glada minnen" från "den tid, då 'bytet' under höstterminerna utgjorde samlingsplatsen för alla, då medarbete i bytet ej sågs som en tyngande plikt utan som ett privilegium, och då det allt som oftast inspekterades av de ärevärdiga akademiska fäderna" – men han erkände också att man inte fick "glömma omtala, hurusom växtbytet lett till utrotandet av en mängd sällsyntheter" där bland annat just sjönöten nämns.³²

ALLTFÖR SENKOMMEN FRIDLYSNING

Till Botaniska föreningens försvar får sägas att den efter 1877, troligen efter dansken Langes tidigare nämnda vädjan i *Botaniska notiser*, upphörde att ta med sjönöten i sina byteskataloger. Poängvärderingen fanns dock kvar, och först 1906 skickade föreningen ut ett officiellt besked att man slutat mottaga ett antal utrotningshotade växter, däribland *Trapa natans*.³³

Denna föreningens ändrade hållning var dock inte så mycket en omvändelse under galgen som efter redan verkställd exekution. Då hade nämligen Länsstyrelsen i Kristianstads län redan året innan, 1905, fridlyst sjönöten och vid vite förbjudit obehöriga tillträde till Ranviken.³⁴ Detta var den första växtfridlysningen i Sverige³⁵, men den skulle visa sig alltför senkommen. Beståndet var redan starkt decimerat, och förbudet hindrade trots allt inte mer skrupelfria "giriga växtsamlare" att ytterligare fortsätta sitt "utrotningskrig" mot arten.³⁶ En som senare vredgades över detta förhållande var den kände arbetarförfattaren Harry Martinsson, själv uppvuxen just vid Immeln. I en essä betitlad "Om sjöar" skrev han:

Nittonhundrafyra föddes jag ju vid en sjö, och med denna sjö är ett under förknippat. Det är den två mil långa Immeln, en gränssjö Nordskåne-Blekinge. En härligt undersam sjö som har skäpptals med skogsludna holmar. Där badade jag första gången, ropade över viken och hörde det precisa, klara kvällsekot komma tillbaka, liksom överjordiskt renat av sommarluften. [- - -] Men *hela* denna sjö var sällsynt i sig själv. Jag har haft tur med det sällsynta. Är född vid det sällsynta. I vikarna vid Bredanäs växte sjönöten, trapa natans. Immeln var den enda naturliga växtlokalen norr om Alperna där den fanns kvar. Men sommaren nittonhundraåtta kom, en sommarkväll rodde ett par studenter i en plattka ut på det lugna vattnet och ryckte utan ceremonier Nordeuropas sista vilt växande sjönöstågor upp ur Immeln, för att mumiera dem i sina skamliga herbariebuntar.³⁷

Martinsson anger alltså 1908 som året för sjönötens utrotande från Immeln. Det är dock en något för tidig datering. Enligt ganska samstämmiga uppgifter försvann den sista Trapaplantan från Ranviken 1913. Ännu 1916 rapporterades dock att någon enstaka

sjönöt påträffats i en annan del av Immeln.³⁸ Den exakta lokaliseringen angavs för säkerhets skull inte, men detta tycks inte ha hjälpt, och 1916 är det årtal som modernare källor sätter för sjönötens slutliga utrotning i Sverige.³⁹ Skulle någon enstaka sjönöt ha funnits kvar även därefter hade denna hur som helst legat illa till efter ett beslut året därpå. Den 5 december 1917 yttrade nämligen Vetenskapsakademien "att från dess sida intet hinder mötte mot en planerad sänkning av sjön Immeln, enär Ranviken upphört att vara växtplats för den förut i sjön fridlysta sjönöten". Att en tjärfabrik anlagts i vikens närhet och försåg denna med utsläpp av bland annat metylalkohol och ättiksyra gjorde förstås inte omständigheterna gynnsammare.⁴⁰

SKOLLEDARE, NATURVÄN OCH FÖRFATTARE

För *Trapa natans* gick det alltså illa. Hur gick det då för dess återupptäckare, Carl Sprinchorn? Här kan till en början konstateras att han inom kort lade sina ursprungliga planer på prästycket åt sidan. Redan i nationstabellen för höstterminen 1871 har han utbytt denna framtidsvision mot att endast säga sig sikta mot en filosofie kandidatexamen. Vidare uppger han sig inneha kondition samt meddelar att nästkommande lov skall tillbringas i Kristianstad. Som Immeln ligger inte långt från denna stad kan man gissa att det handlade om ett fortsatt privatlärarskap hos familjen Santesson.

Carl Sprinchorn uppnådde inom några år (1875) sin avsedda kandidatexamen. Men inte bara det. Han blev 1878 även licentiat och 1879 slutligen filosofie doktor i historia på avhandlingen *Kolonien Nya Sveriges historia*. Med undantag för en kortare period som docent vid universitetet kom hans följande yrkesbana – lämpligt nog i beaktande av Nils Sjöbergs lovord för Sprinchorn som pedagog redan i tonåren – att äga rum inom skolväsendet. Efter att ha varit lektor i historia och svenska språket vid läroverket i Växjö samt tillbringat en period som tillförordnad rektor vid läroverket i Visby återvände han 1886 till sin egen gamla skola, Katedralskolan i Lund, såsom lärare och rektor, vilket han var i tjugo år innan han avrundade sin karriär på motsvarande befattning vid Malmö latinskola. Med åren blev han en högst aktad samhällsmedborgare, kommunal- såväl som

Carl Sprinchorn i vuxen ålder porträtterad av lundafotografen B A Lindgren. Bildkälla: Akademiska Föreningens arkiv.

landstingspolitiker, grundare av Lunds pedagogiska sällskap, ledamot av Kungliga Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia och av skollagskommittén.⁴¹ Han medverkade även som skribent i det berömda uppslagsverket *Nordisk familjebok*, och när detta år 1917 arbetat sig fram till bokstaven S kunde den då pensionerade Sprinchorn glädja sig åt en ganska omfattande artikel om sig själv i band 26.⁴² Slog han däremot på den nu utrotade sjönöten i det samma år utkomna band 25 fick han tills vidare nöja sig med en hänvisning till artikeln "Trapa" i ett kommande band.⁴³ Kanske lika så gott att inte just då behöva bli mer påmind om vad den egna ungdomsbragden resulterat i?

Hade Sprinchorn som student ofrivilligt bidragit till en botanisk förlust så fick han desto mer möjlighet att sona detta som skolledare. Under hans rektorstid vid Katedralskolan stärktes de naturvetenskapliga ämnenas ställning, och antalet studerande på real-linjen, som på 1870-talet bara varit en tiondel så stort som antalet latinare, steg framåt sekelskiftet 1900 till en mer jämn andel.⁴⁴ Sprinchorn lät även på 1880-talet plantera stora delar av skolgården, och detta bland annat "i botaniskt syfte". De olika växterna var delvis skänkta av botaniskt intresserade elever, och särskilt bidrog elevföreningen "Naturens vänner" där "särskilt utsedda medlemmar hade tillsyn och vård av trädgården". På ett fotocollage över föreningens hedersledamöter och styrelse från 1904 tronar rektor Sprinchorns porträtt överst.⁴⁵ Det var antagligen delvis en artighet men säkert även en rättvis spegling av den naturintresserade rektorns engagemang.

I grund och botten var Sprinchorn ju dock historiker och trots sin gärning som pedagog och skolledare hann han även forska och publicera en del böcker och uppsatser. Ämnesspannet var brett och omfattade allt från lundensisk lokalhistoria till äldre diplomatisk historia och skolhistoria. En viss förkärlek för 1600- och 1700-talen lyser fram, och bland gestalter från denna tid som Sprinchorn ägnade en bok märks John Norcross (1688–1758), en engelsk äventyrare vilken under Carl XII:s tid anlätades som svensk kapare, alltså en av myndigheterna auktoriserad pirat.⁴⁶ Det är inte utan att det känns en smula symboliskt att Sprinchorn, vilken själv indirekt förorsakat ett av statsanställda akademiker uppmuntrat och organiserat plundrande av vattenväxter, skrev en uppsats om en sådan sorts sjörövare...

Fredrik Tersmeden
Arkivarie vid Universitetsarkivet

Med stort tack till museiassistent Patrik Frödén vid Biologiska museet för oumbärlig information om Trapa natans. Artikeln utgör en utvidgad bearbetning av ett föredrag ursprungligen hållet för H M Konungen då denne besökte Lunds universitet den 31 januari 2014.

NOTER

1. Lunds universitetsarkiv (LUA): Kansliets arkiv 1666–1930/31, serie E 13 resp Kansliets arkiv 1930/31–1964, serie F 1 CA. Se även artikelförf:s artikel "Forska på studenterna" i *Släkthistoria* nr 2 2016, s 70f.
2. LUA: Kansliets arkiv 1666–1930/31, vol E 13:20 (nationstabeller 1871–1873).
3. Se *Svenska Akademiens ordbok* (nätupplagan), uppslagsordet "Kondition", betydelse 6b.
4. Gulli Ekholm: *Katedralskolan i Lund 1085–1985 – Jubileumshistorik* (Föreningen Gamla Lunds årsskrift 67:1; Lund 1985), s 137ff.
5. Syftar på den "peripatetiska skolan", den skola i antikens Athen som grundades av Aristoteles och där undervisningen bedrevs under promenader under bar himmel.
6. Nils Sjöberg: "Skolpojksliv för sextio år sedan" i Carl Sprinchorn (red): *När vi gingo i Lunds Katedralskola – Minnen upptecknade av gamla lärjungar* (Lund 1926), s 205f.
7. Dessa och följande grundläggande data om sjönöten kommer, där ej annat särskilt anges, från *ArtDatabanken* vid SLU (aktuell utformning: <http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/1579>; förf har även brukat ett äldre, numera ej tillgängligt, faktablad från samma källa), Naturhistoriska riksmuseets *Den virtuella floran* (<http://linnaeus.nrm.se/floral/di/trapa/trapa/trapnat.html>), International Union for Conservation of Natures databas *The IUCN Red List of Threatened Species* (<http://www.iucnredlist.org/details/164153/0>), artiklar på svensk, tysk- och engelskspråkiga Wikipedia samt från upplysningar lämnade av museiasistent Patrik Frödén vid Biologiska museet, LU.
8. Se t ex *Trapa natans* i National Park Services databas *Plant Invaders of Mid-Atlantic Natural Areas* (<https://www.nps.gov/plants/alien/pubs/midatlantic/trna.htm>). Källan meddelad av Patrik Frödén.
9. Stycket och många av de följande uppgifterna rörande Sverige bygger primärt på Carl Malmström: "Trapa natans L. i Sverige" i *Svensk botanisk tidskrift*, bd 14, häfte 1 (1920), s 39–81 (här primärt s 39, 42f, 51ff). Denne anger dock den nordliga utbredningsgränsen till en linje "från Södra Värmland genom mellersta Västmanland och upp mot nordvästra Uppland" (s 54) medan modernare källor har förflyttat denna gräns vidare till Dalälven (*ArtDatabanken*) och to m Jämtland (*Den virtuella floran*).
10. Carl Grimberg: *Svenska folkets underbara öden*, bd X:1 (Stockholm 1932), s 17.
11. Malmström 1920, s 40, samt Josef Svensson: "En gammal berättelse om sjönöten i Småland" i *Svensk botanisk tidskrift*, bd 14, häfte 1 (1920), s 82. Linné var som sagt den förste att omnämna sjönöten i tryck. I otryckt material finns den dock omnämnd redan 1702 av militären och forn- och folkminnessamlaren Petter Rudebeck i ett brev till Erik Dahlberg (Svensson 1920, s 85f).
12. Citerat efter Malmström 1920, s 40.
13. Svensson 1920, s 83; uppgiften går tillbaka på ett "Bidrag till Smålands naturbeskrifning", författat på 1840-talet av prosten Johan Pontén. Malmström 1920, s 66, betvivlar dock uppgiften.
14. Malmström 1920, s 41.
15. Malmström 1920, s 41ff, samt Otto Gertz: "Sjönöten (*Trapa natans* L.)" i *Skånes natur* (Skånes naturskyddsförenings årsskrift 1925; Lund 1926), s 15; citatet hämtat från den senare.
16. Malmström 1920, s 77ff.
17. En redogörelse för en dansk exkursion 1874 finns återgiven i sammandrag hos Gertz 1925, s 17–22.
18. Gertz 1925, s 26 (not 2).
19. Basuppgifter om Nordstedt från *Svenskt biografiskt lexikon*, bd 27 (Stockholm 1990–91), s 438, och mer personlig karaktäristik från Ernst Ljungström: "Lunds Botaniska Förening för omkring 50 år sedan" i *Jubileumsskrift till högtidlighållandet av Lunds botaniska förenings 75-årsjubileum* (specialutgåva av *Botaniska notiser*; Lund 1933), s 9ff. Samtliga citat från den senare.
20. Otto Nordstedt: "Trapa natans L. återfunnen lefvande i Sverige" i *Botaniska notiser*, nr 4 1871, s 135.
21. Citerat efter Gertz 1925, s 23f; enligt denne fanns originalbrevet vid denna tid i Botaniska institutionens bibliotek.
22. Gertz 1925, s 25.
23. *Lunds Kungl universitets katalog*, ht 1871, s 42.
24. Ljungström 1933, s 9.
25. Tomas Ljung: "Skolherbariet – en hotad och försummad resurs" i *Trollius* (Dalarnas botaniska sällskaps tidskrift) nr 16 (nätupplagan, u å).
26. Ljung u å; Olof Tedin: "Växtbytet i Lund genom sjuttiofem år" i *Jubileumsskrift till högtidlighållandet av Lunds botaniska förenings 75-årsjubileum* (specialutgåva av *Botaniska notiser*; Lund 1933), s 83f. Enligt Tedin lyckades man mellan Uppsala och Lund däremot inte komma överens om värderingen av mossor, varför två konkurrerande poängförteckningar utgavs för dessa.

27. Gertz 1925, s 23.
28. För detaljerade skildringar av växtbytena i Lund, se Ljungström 1933, s 19–24, samt Tedin 1933, passim.
29. Gertz 1925, s 23f (som framhåller att de 5 sjönötterna år 1874 möjligen inte utgjorde nyförvärv utan överblivna exemplar från föregående år); artikelförf har även varit i tillfälle att genom Patrik Frödéns försorg få studera Botaniska föreningens originaliggare från växtbytena (nu förvarade av Biologiska museet).
30. Malmström 1920, s 68.
31. Tedin 1933, s 78; Ljungström 1933, s 21. Den senare talar generellt om "huru Föreningen kände sin samverkan med Institutionen".
32. Tedin 1933, s 71 resp 85ff.
33. Gertz 1925, s 23 resp 28f.
34. Gertz 1925, s 28f.
35. *ArtDatabanken*.
36. Formuleringarna inom citationstecken är hämtade från Malmström 1920, s 68.
37. Harry Martinsson: "Om sjöar" i *Bonniers litterära magasin*, nr 7 1932, s 12.
38. Malmström 1920, s 65; Gertz 1925, s 15 resp 29.
39. *ArtDatabanken* resp *Den virtuella floran*.
40. Gertz 1925, s 30.
41. Biografiska data om Sprinchorn primärt hämtade från Göran Lindblad (red): *Vem är det? – Biografisk handbok 1925* (Stockholm 1924), s 699, Carl Sjöström, *Skånska nationen 1833–1889 – Biografiska och genealogiska anteckningar* (Lund 1904), s 316, och *Svenska Dagbladets årsbok – Femte årgången (händelserna 1927)* (Stockholm 1928), s 249, samt ur spridda delar av *Svenskt porträttgalleri*: bd XII:2 (Stockholm 1901), s 77, bd XII:3 (1906), s 5, bd XIV (1904), s 196 och bd XV (1900), s 157.
42. *Nordisk familjebok*, bd 26 (Stockholm 1917), spalt 803f.
43. *Nordisk familjebok*, bd 25 (Stockholm 1917), spalt 831.
44. Ekholm 1985, s 140.
45. Ekholm 1985, s 160ff.
46. Sprinchorns bok *John Norcross – Svensk kapare, europeisk äventyrare, dansk statsfånge. Ur gamla papper och böcker skildrad* utgavs 1920 av Wahlström & Widstrand.